

Rola szkoły w przeciwdziałaniu wykorzystywaniu seksualnemu dzieci

**Broszura dla dyrektorów szkół:
jak realizować program w szkole**

Broszura powstała przy wsparciu finansowym Komisji Europejskiej. Zawarte w niej treści odzwierciedlają jedynie stanowisko jego autorów Komisja Europejska nie ponosi odpowiedzialności za ich zawartość merytoryczną.

Spis treści

WPROWADZENIE.....	2
CZĘŚĆ 1: WIEDZA NA TEMAT WYKORZYSTYWANIA SEKSUALNEGO DZIECI. ROLA SZKOŁY W PRZECIWDZIAŁANIU WYKORZYSTYWANIU SEKSUALNEMU	3
1. ROZUMIENIE ZJAWISKA WYKORZYSTYWANIA SEKASUALNEGO DZIECI	3
DEFINICJA.....	3
SKALA I SKUTKI WYKORZYSTYWANIA SEKSUALNEGO DZIECI	4
MITY NA TEMAT WYKORZYSTYWANIA SEKSUALNEGO DZIECI	4
DYNAMIKA WYKORZYSTYWANIA SEKSUALNEGO DZIECI	5
SYMPTOMY WYKORZYSTYWANIA SEKSUALNEGO DZIECI	6
2. SZKOŁA I NAUCZYCIELE W OBlicZU WYKORZYSTYWANIA SEKSUALNEFGO DZIECI	7
ROLA SZKOŁY W PROFILAKTYCE I OCHRONIE DZIECI PRZED WYKORZYSTYWANIEM SEKSUALNYM	7
CO ZROBIĆ, GDY PODEJRZEWASZ WYKORZYSTANIE SEKSUALNE DZIECKA? JAK ZAREAGOWAĆ NA UJAWNIE NIE WYKORZYSTANIA PRZEZ DZIECKO?	8
GDZIE SZUKAĆ DALSZYCH INFORMACJI?	9
CZĘŚĆ 2: JAK przeciwdziałać wykorzystywaniu seksualnemu dzieci w szkole?.....	10
1. NASZA WIZJA.....	10
2. REALIZACJA PROGRAMU: INTERWENCJA	12
2.1. KWESTIE PRZEKROJOWE	12
2.2. POTENCJALNE TRUDNOŚCI I SPOSOBY ICH PRZEZWYCIĘŻANIA	13
2.3. SEKWENCJA DZIAŁAŃ	14
1) PRZYGOTOWANIE DO REALIZACJI	15
2) ANALIZA STANU OBECNEGO	16
3) STWORZENIE WSPÓLNEJ WIZJI.....	17
4) OPRACOWANIE PLANU DZIAŁANIA: MAPA TREŚCI I ZASOBÓW	17
5) MONITOROWANIE I EWALUACJA PROJEKTU	19
2.4. ZAŁĄCZNIKI	19

WPROWADZENIE

Wykorzystywanie seksualne dzieci jest jedną z najpoważniejszych form przemocy wobec dzieci i występuje w każdym środowisku. Według danych Rady Europy jego ofiarą pada 10–20% dzieci. Negatywne skutki tego stanu rzeczy są rozciągnięte w czasie i stanowią globalny problem w dziedzinie zdrowia publicznego.

Placówki edukacyjne i opiekuńcze są miejscami uprzywilejowanymi pod względem możliwości wykrywania sytuacji zagrażających dobru i rozwojowi dzieci, a także reagowania na nie. Dlatego szkoły muszą zapewnić dzieciom bezpieczne środowisko oraz uważnie monitorować zmiany pojawiające się w zachowaniu uczniów, a także identyfikować i zgłaszać odpowiednim służbom wszelkie sytuacje zagrożenia dobra dziecka.

Należy jednak podkreślić, że wykorzystywanie seksualne dzieci, choć klasyfikowane jako jedna z form przemocy, ma kilka cech, które czynią je szczególnie trudnym do rozpoznania zarówno przez same dzieci będące jego ofiarami, jak i przez dorosłych w ich otoczeniu, którzy mogliby zapewnić im ochronę.

Biorąc to pod uwagę, program „RAZEM PRZERWIJMY MILCZENIE. Sukces szkolny dla każdego dziecka dzięki walce z wykorzystywaniem seksualnym dzieci w szkołach podstawowych w Europie” ma na celu poprawę skuteczności działań profilaktycznych i wykrywania przypadków wykorzystywania seksualnego dzieci w szkołach podstawowych w Europie.

Ten dwuletni projekt jest realizowany przez konsorcjum pięciu europejskich organizacji specjalizujących się w walce z wykorzystywaniem seksualnym dzieci, działaniach na rzecz dobra dziecka i zarządzaniu edukacją:

Fundació Vicki Bernadet	Hiszpania (Katalonia)	https://www.fbernadet.org/es/
Institute of Child Health	Grecja	http://www.ich-mhsw.gr/en
Hazissa. Prävention sexualisierter Gewalt	Austria	http://www.hazissa.at/index.php/willkommen/
European School Heads Association	Holandia	http://www.esha.org/
Fundacja Dajemy Dzieciom Siłę	Polska	http://fdds.pl/

W trakcie realizacji projektu z udziałem nauczycieli i dyrekcji szkół, uczniów, ich rodziców oraz przedstawicieli społeczności lokalnych opracowano i usystematyzowano program profilaktyki wykorzystywania seksualnego dzieci w szkołach podstawowych. Przyjęto przy tym podejście oparte na współpracy i zasobach społeczności.

Program jest oparty na wynikach badań, wiedzy zgromadzonej przez organizacje partnerskie, wiedzy ekspertów krajowych oraz wynikach badania pilotażowego, któremu towarzyszył proces oceny partycypacyjnej z udziałem różnych zaangażowanych grup w każdym z krajów uczestniczących w projekcie.

Projekt oferuje pięć narzędzi wychodzących naprzeciw oczekiwaniom i potrzebom różnych grup docelowych w obrębie społeczności edukacyjnej:

- Narzędzie 1: Raport „Nauka przez doświadczenie”. Analiza wcześniejszych skutecznych programów profilaktyki wykorzystywania seksualnego dzieci, wraz z głównymi czynnikami, które zapewniły im sukces.

- Narzędzie 2: Program profilaktyki środowiskowej. Narzędzie dla dyrektorów szkół, pomocne w kierowaniu realizacją programu w szkole.
- Narzędzie 3: Podręcznik dla nauczycieli. Narzędzie dla nauczycieli z zaleceniami i ćwiczeniami, które mają pomóc dzieciom w zrozumieniu, czym są krzywdzące relacje z innymi, w unikaniu takich relacji i chronieniu się przed nimi.
- Narzędzie 4: Zestaw narzędzi dla dzieci i rodzin, zawierający metody i zalecenia pomocne w pracy w domu.
- Narzędzie 5: Materiał informacyjny dla społeczeństwa obywatelskiego, zawierający najważniejsze informacje dotyczące profilaktyki i ochrony przed wykorzystywaniem seksualnym dzieci.

CZĘŚĆ 1: WIEDZA NA TEMAT WYKORZYSTYWANIA SEKSUALNEGO DZIECI. ROLA SZKOŁY W PRZECIWDZIAŁANIU WYKORZYSTYWANIU SEKSUALNEMU

1. ROZUMIENIE ZJAWISKA WYKORZYSTYWANIA SEKSUALNEGO DZIECI

Wpływ doświadczenia wykorzystania seksualnego na wszystkie sfery rozwoju dziecka jest niezaprzeczalny. Jeśli chodzi o edukację, wyniki kilku badań¹ sugerują, że przemoc wobec dzieci istotnie wpływa na poziom ich osiągnięć szkolnych – prowadzi do pogorszenia wyników w nauce, wyższej absencji, powtarzania klas i wyższego ryzyka przedwczesnego przerwania nauki. Ponadto u dzieci będących ofiarami przemocy kształtuje się przemocowy model relacji, co prowadzi do większej liczby zachowań destrukcyjnych, a to z kolei pociąga za sobą kary i przypadki wydalenia ze szkoły².

DEFINICJA

Wykorzystywanie seksualne dzieci jest formą przemocy przejawiającą się na różne sposoby i mającą kilka istotnych cech charakterystycznych, które trzeba zrozumieć, aby zapewnić dzieciom skuteczną ochronę i z powodzeniem zapobiegać wykorzystywaniu.

Chociaż badacze proponują różne ujęcia problemu wykorzystywania, powszechnie akceptuje się definicję sformułowaną przez Światową Organizację Zdrowia (1999), która opisuje wykorzystywanie seksualne dzieci jako:

włączanie dziecka w aktywność seksualną, której nie jest ono w stanie w pełni zrozumieć i udzielić na nią świadomej zgody lub do której nie jest dojrzałe rozwojowo i na którą nie może się zgodzić w ważny prawnie sposób, albo która jest niezgodna z normami prawnymi lub obyczajowymi danego społeczeństwa. Z wykorzystaniem seksualnym mamy do czynienia, gdy taka aktywność wystąpi między dzieckiem a dorosłym lub innym dzieckiem, jeśli te osoby ze względu na wiek bądź stopień rozwoju pozostają w relacji opieki, zależności lub władzy, a celem takiej aktywności jest zaspokojenie potrzeb innej osoby.

---

1 WHO „European Report on Preventing child maltreatment“ (2013), World Health Organization

2 Council of Europe (2010)

SKALA I SKUTKI WYKORZYSTYWANIA SEKSUALNEGO DZIECI

Ważne, aby zdawać sobie sprawę z rozpowszechnienia problemu wykorzystywania seksualnego dzieci. W 2010 roku Rada Europy oszacowała, że co najmniej jedno na pięcioro dzieci w Europie doświadcza jakiejś formy przemocy seksualnej. W innych badaniach, w tym przeprowadzonych przez centrum badawcze Parlamentu Europejskiego (European Parliamentary Research Service; Dimitrova-Stull, 2014) w latach 2003–2012, wykazano, że w Europie częstość występowania wykorzystywania seksualnego dzieci wynosi 10–20%.

W większości wypadków wykorzystywanie seksualne dzieci jest doświadczeniem zawierającym w sobie element traumatyczny, który może zaburzać rozwój dziecka i wywierać szkodliwy wpływ na liczne sfery jego życia. Niemal wszystkie badania dotyczące psychologicznych skutków wykorzystywania u dzieci – w krótkiej perspektywie czasowej – wykazują ich dużą różnorodność. Zaledwie 20–30% ofiar pozostaje po tym doświadczeniu stabilnych emocjonalnie, chociaż i u nich z pewnym opóźnieniem mogą wystąpić negatywne skutki, które początkowo były niewidoczne (López, 1996).

MITY NA TEMAT WYKORZYSTYWANIA SEKSUALNEGO DZIECI

Aby w pełni zrozumieć problem wykorzystywania seksualnego dzieci, należy porzucić fałszywe założenia lub mity³ dotyczące tego zjawiska, takie jak:

- **Dzieci wykorzystywane seksualnie stanowią znikomą mniejszość.** Jak pokazują statystyki, wykorzystywanie seksualne dzieci jest globalnym problemem w dziedzinie zdrowia publicznego, co potwierdza opinia Światowej Organizacji Zdrowia.
- **Dzieci zazwyczaj zmyślają.** Dzieci fantazjują na temat spraw, które są bliskie ich rzeczywistym doświadczeniom. Kiedy więc przejawiają zachowania lub wypowiedzi seksualne nieadekwatne do etapu ich rozwoju psychofizycznego, powinno to zwrócić uwagę opiekujących się nimi dorosłych, których zadaniem jest zbadanie sytuacji i ustalenie, skąd i w jaki sposób dzieci uzyskały tę wiedzę.
- **Ludzie, którzy wykorzystują seksualnie dzieci, są chorzy psychicznie.** Większość sprawców nie cierpi na żadną chorobę psychiczną. Są to osoby normalnie funkcjonujące w swoich społecznościach.
- **Wykorzystywanie seksualne dzieci zdarza się tylko w niższych klasach społecznych.** Takie zachowania są niezależne od klasy społecznej. Badania pokazują jednak, że przypadki występujące wśród ludzi o niższych dochodach są zgłaszane częściej niż te zdarzające się w wyższych warstwach społecznych. Dzieje się tak dlatego, że dzieci z uboższych rodzin mają kontakt z publicznymi instytucjami pomocowymi i profesjonalistami skoncentrowanymi na wykrywaniu oraz zgłaszaniu sytuacji krzywdzenia. Ponadto w wyższych klasach społecznych rodziny są mniej skłonne zgłaszać przypadki wykorzystywania w obawie przed utratą statusu społecznego.
- **Sprawcami wykorzystywania seksualnego dzieci są osoby nieznanome.** W 80–90% przypadków sprawcami wykorzystywania seksualnego są osoby znane dziecku.
- **Ludzie, którzy wykorzystują seksualnie dzieci, są uzależnieni od substancji psychoaktywnych lub ich nadużywają.** Narkotyki i alkohol nie są bezpośrednią przyczyną wykorzystywania, a jedynie wyłączają hamulce u osób, które wykorzystują seksualnie dzieci. Warto pamiętać, że wiele osób wykorzystuje seksualnie dzieci bez zażywania substancji psychoaktywnych.
- **Wykorzystywanie dzieci zawsze wiąże się z przemocą.** Wykorzystywanie seksualne wiąże się z nadużyciem władzy nad dzieckiem przez osobę dorosłą. Ponieważ zazwyczaj dziecko zna sprawcę, może

---

3 Acosta (2004) i Child Matters Association (1994)

on wykorzystywać inne strategie, takie jak manipulacja, poświęcanie dziecku szczególnej uwagi, zobowiązanie do dochowania tajemnicy albo izolowanie dziecka.

- **Tylko dziewczynki padają ofiarą wykorzystywania seksualnego.** Chociaż statystyki zgłoszonych przypadków rzeczywiście wskazują na większą liczbę dziewcząt wśród ofiar wykorzystywania seksualnego, ten problem dotyka również chłopców. Ponadto, jak pokazują najnowsze badania, chłopcy często nie zgłaszają takich doświadczeń z powodu stereotypów związanych z płcią (które utrudniają im postrzeganie siebie jako ofiar krzywdzenia) lub uprzedzeń dotyczących homoseksualizmu (gdy sprawcą jest mężczyzna).
- **Dzieci wykorzystywane seksualnie nienawidzą sprawców i chcą od nich uciec.** Dzieci często łączy silna więź uczuciowa ze sprawcą. Czasami nie uważają się za ofiary – albo dlatego, że nie rozumieją, iż zachowanie osoby dorosłej jest niewłaściwe, albo dlatego, że chociaż to, co robią ze sprawcą, wywołuje w nich sprzeczne uczucia, nie wiedzą, co mogłyby na to poradzić.
- **Tylko mężczyźni dopuszczają się wykorzystywania seksualnego dzieci.** Chociaż statystyki wskazują, że wśród sprawców jest zdecydowanie więcej mężczyzn niż kobiet, one także dopuszczają się wykorzystywania seksualnego dzieci.

DYNAMIKA WYKORZYSTYWANIA SEKSUALNEGO DZIECI

Dynamika wykorzystywania seksualnego dzieci istotnie się różni od dynamiki wykorzystania seksualnego osób dorosłych. Zrozumienie szczególnych cech tego zjawiska jest niezbędne do skutecznego przeciwdziałania i rozpoznawania oraz dla zapewnienia dzieciom lepszej ochrony. Na podstawie wyników badań opisano typowe fazy procesu wykorzystywania seksualnego dzieci:

- **Faza 1: Uwodzenie.** Zważywszy, że 80–90% sprawców to osoby darzone przez dziecko zaufaniem lub kochane (Finkelhor, 2012), celem sprawcy w tej fazie jest wzmocnienie relacji poprzez sprawienie, by dziecko czuło się bezgranicznie kochane i doceniane. Sprawca wykorzystuje techniki manipulacji – poświęca dziecku szczególną uwagę, obsypuje je komplementami, aby poczuło się wyjątkowe, okazuje mu miłość i czułość, ofiarowuje prezenty itp.
- **Faza 2: Interakcja seksualna.** Kiedy uwiedzione dziecko czuje się bezpieczne i przywiązane do sprawcy, może dojść do interakcji seksualnej. Zazwyczaj sprawca działa z zaskoczenia, tak aby dziecko czuło się zdezorientowane i nie wiedziało, jak zareagować. Czasami w trakcie zabawy z dzieckiem sprawca niespodziewanie dotyka jego miejsc intymnych przez ubranie. Innym razem prosi nagle dziecko, aby dotknęło jego intymnych części ciała, zaczyna rozmowę na tematy erotyczne albo pokazuje dziecku materiały o takiej tematyce. W każdym wypadku element zaskoczenia utrudnia dziecku zarówno ocenę, czy to, co się dzieje, jest właściwe, jak i sprzeciwienie się sprawcy.
- **Faza 3: Utrzymywanie wykorzystania seksualnego w tajemnicy.** Potajemność i poczucie winy to najważniejsze czynniki hamujące ujawnienie wykorzystania seksualnego. Sprawca manipuluje dzieckiem, utrzymując je w przekonaniu, że nie dzieje się nic dziwnego, że to dziecko jest winne temu, iż doszło do wykorzystania, że samo tego chciało lub że jeśli komuś powie, to coś bardzo złego spotka samo dziecko („Nikt ci nie uwierzy”), jego rodzinę („Twoja mama będzie bardzo rozczarowana”, „Jeśli nie chcesz, żebym to robił z tobą, będę to robić z twoim braciszkiem”) czy sprawcę, który – o czym powinniśmy pamiętać – często jest osobą bliską dziecku („Jeśli komuś powiesz, pójdę do więzienia”). Dziecko czuje się zamknięte w potrzasku i bezradne, więc wybiera milczenie jako lepsze rozwiązanie. Zwykle przejawia przy tym zachowania przystosowawcze, które pozwalają mu przetrwać wykorzystywanie i pozostać niezauważone. Zdarza się też, że sprawca grozi dziecku.
- **Faza 4: Ujawnienie wykorzystywania.** Z danych WHO (2013) wynika, że w większości wypadków wykorzystywanie nigdy nie zostaje ujawnione, a jeśli do tego dochodzi, to najczęściej dopiero po wielu latach. Zazwyczaj ujawnienie jest procesem stopniowym, w którym dziecko próbuje wyjaśnić, co się dzieje, w jedyny znany sobie lub możliwy sposób. Jeśli dorośli w otoczeniu dziecka nie są uwrażliwieni

na ten problem, to najczęściej nie rozumieją sygnałów wysyłanych przez dziecko i nie reagują prawidłowo, co wzmaga cierpienie ofiary i może zatrzymać proces pełnego ujawnienia.

SYMPTOMY WYKORZYSTYWANIA SEKSUALNEGO DZIECI

Należy pamiętać, że początkowe konsekwencje doświadczane przez dzieci wykorzystywane seksualnie – w sferze zarówno fizycznej, jak i psychicznej – są równocześnie oznakami tej formy krzywdzenia, dlatego konieczna jest szczególna znajomość objawów wykorzystania seksualnego dzieci i wzmoczona czujność, gdy się one pojawiają.

Oznaki wykorzystywania seksualnego dzieci są bardzo zróżnicowane z czego wynika, że nie można mówić o zespole dziecka wykorzystywanego czy zbiorze objawów świadczących o wykorzystywaniu. Nie ma objawów, które pozwoliłyby jednoznacznie i z całkowitą pewnością rozpoznać przypadek wykorzystywania seksualnego dziecka. Objawy w dużej mierze zależą od dziecka. U niektórych dzieci pewne symptomy występują od samego początku, podczas gdy u innych mogą się one pojawić na późniejszym etapie życia, nawet długo po ustaniu wykorzystania. Z tego powodu nauczyciele powinni pamiętać, że brak objawów nie oznacza, iż dziecko nie padło ofiarą wykorzystywania.

Chociaż objawy fizyczne nie są najistotniejsze w wykrywaniu takich przypadków, a specjaliści pracujący w szkołach nie muszą być ekspertami w tej dziedzinie, należy znać najważniejsze z nich, pamiętając przy tym, że wykorzystywanie seksualne może nie wiązać się z kontaktem fizycznym między sprawcą a ofiarą. Ponadto nawet gdy do takiego kontaktu dochodzi, objawy fizyczne występują rzadko i są bardzo zróżnicowane oraz często przypominają inne typy urazów niezwiązane z wykorzystywaniem seksualnym. Wszystko to sprawia, że bardzo trudno jest wykrywać przypadki wykorzystywania seksualnego dzieci na podstawie objawów fizycznych.

Należy jednak zwrócić uwagę (między innymi) na powtarzające się infekcje dróg moczowych, trudności w chodzeniu lub siedzeniu, poplamione lub podarte ubranie (bez wiarygodnego wyjaśnienia), skarżenie się dziecka na ból, stan zapalny lub swędzenie okolic intymnych, ból przy oddawaniu moczu, i urazy zewnętrznych narządów płciowych lub okolic odbytu.

Trzeba również pamiętać, że objawy wykorzystywania seksualnego dzieci występują przede wszystkim w sferze emocji i zachowania, jak pokazano w tabeli:

Typ konsekwencji	Objawy
<i>Problemy emocjonalne</i>	lęki i fobie nieufność depresja wysoki poziom niepokoju niska samoocena poczucie winy wstyd stygmatyzacja objawy stresu pourazowego koszmary senne, nawracające sny, nadmierna czujność, nasilona reakcja lękowa problem z akceptacją własnego ciała zachowania autodestrukcyjne myśli lub próby samobójcze
<i>Problemy poznawcze</i>	problemy z koncentracją uwagi

---

slabe wyniki w nauce

<i>Problemy w relacjach</i>	niewielu przyjaciół mniej czasu na zabawę z rówieśnikami izolacja deficyt umiejętności społecznych
<i>Problemy funkcjonalne</i>	problem ze snem zmiana nawyków związanych z jedzeniem utrata kontroli nad zwieraczami: mimowolne moczenie się i zanieczyszczanie się kałem dolegliwości somatyczne: bóle głowy lub brzucha, nadpobudliwość

Źródło: Pereda (2009); Echeburúa, Guerricaechevarría (2000)

2. SZKOŁA I NAUCZYCIELE W OBlicZU WYKORZYSTYWANIA SEKSUALNEGO DZIECI

ROLA SZKOŁY W PROFILAKTYCE I OCHRONIE DZIECI PRZED WYKORZYSTYWANIEM SEKSUALNYM

Placówki edukacyjne i opiekuńcze są miejscami uprzywilejowanymi pod względem możliwości przeciwdziałania sytuacjom zagrażającym dobru i rozwojowi dzieci, a także wykrywania i reagowania na takie sytuacje. Szkoły muszą zapewnić dzieciom bezpieczne środowisko i uważnie monitorować zmiany w zachowaniu uczniów, aby zgłaszać odpowiednim służbom wszelkie sytuacje zagrożenia dobra dziecka.

Szkoły i placówki opiekuńcze są odpowiednimi miejscami realizowania programów profilaktycznych dostosowanych do wieku i rozwoju poznawczego uczniów. Celem takich programów powinno być zapobieganie wykorzystywaniu seksualnemu dzieci poprzez wyposażenie uczniów w wiedzę i umiejętności pozwalające na rozpoznawanie oraz unikanie sytuacji, w których istnieje zagrożenie wykorzystywaniem seksualnym. Uczniowie powinni także otrzymać informacje na temat tego, gdzie szukać pomocy w przypadku wykorzystywania seksualnego (lub próby wykorzystywania), a dorośli – poznać strategie szybkiego, skutecznego reagowania na ujawnienie takich doświadczeń przez dziecko (ibid.). Klasy szkolne stwarzają doskonałe okazje do dyskusji i refleksji na wszystkie te tematy. Co istotne, profilaktyka powinna się rozpoczynać już od pierwszych klas szkoły podstawowej, ponieważ wykorzystywanie seksualne dotyka dzieci w każdym wieku.

Nauczyciele odgrywają również ważną rolę w wykrywaniu przypadków wykorzystywania. Jak pokazują wyniki badań (Children's Commissioner, 2017), nauczyciele są zaufanymi osobami spoza kręgu rodzinnego i grupy rówieśniczej, którym dzieci najczęściej ujawniają doświadczenia wykorzystywania seksualnego. Ponadto szkoły odgrywają szczególną rolę w identyfikacji problemów związanych z zapewnieniem dzieciom ochrony oraz w inicjowaniu interwencji.

Ponieważ szkoła jest jednym z niewielu miejsc, w których dzieci przebywają niemal codziennie, jej personel ma możliwość dostrzeżenia zmian w ich wyglądzie i zachowaniu. Nauczyciele, pedagodzy szkolni, pracownicy socjalni, pielęgniarki, psychologzy i personel administracyjny tworzą zespół, który może pomóc dzieciom doświadczającym trudności (Crosson-Tower, 2003).

CO ZROBIĆ, GDY PODEJRZEWASZ WYKORZYSTANIE SEKSUALNE DZIECKA? JAK ZAREAGOWAĆ NA UJAWNIEŃ WYKORZYSTANIA PRZEZ DZIECKO?

Jedną z największych obaw, jakie mogą odczuwać nauczyciele, wiąże się z tym, że nie wiedzą, jak powinni się zachować, gdyby dziecko ujawniło sytuację wykorzystywania seksualnego (Subida i in., 2000). Dlatego ważne, aby wiedzieć, jakie najważniejsze pozytywne działania należy podjąć.

- **Zapewnij dziecko, że mu wierzysz.** Dziecko musi wiedzieć, że może liczyć na dorosłego, który mu wierzy i który udzieli mu pomocy. Osoba dorosła nie powinna osądzać tego, co mówi dziecko, ani oceniać jego wypowiedzi.
- **Zachowaj spokój.** Jeśli Twój wyraz twarzy lub zachowanie zdradzą, że jesteś wstrząśnięty, rozgniewany, pełen odrazy czy wytrącony z równowagi, to dziecko może nie powiedzieć ci wszystkiego na temat wykorzystywania, a nawet odwołać to, co powiedziało wcześniej.
- **Zadbaj o spokojne miejsce, w którym będziesz mógł porozmawiać z dzieckiem na osobności.** Zadbaj o to, by rozmowa z dzieckiem odbyła się na osobności. Wyjaśnij mu, że musisz powiedzieć o tym, co od niego usłyszałeś, osobom, które pomogą mu poradzić sobie z sytuacją. W każdym wypadku poinformuj dziecko, że konieczne jest poinformowanie o wykorzystaniu osób, które zapewnią mu bezpieczeństwo.
- **Nie składaj obietnic, których nie możesz dotrzymać.** Jeśli złożysz dziecku obietnicę, której nie będziesz mógł dotrzymać, dziecko uzna, że jesteś kolejnym dorosłym, któremu nie można ufać. Choć nauczyciel nie ma kompetencji i możliwości, by ochronić dziecko przed krzywdzeniem, może być osobą, która udzieli mu wsparcia, wywierając długotrwały korzystny wpływ na jego życie.
- **Nie osądzaj sprawcy ani tego, co zrobił.** Jeśli zaczniesz krytykować sprawcę, dziecko może się za nim wstawić i zacząć bronić człowieka, którego w wielu wypadkach kocha. Kiedy dziecko zaczyna bronić sprawcy, często odwołuje to, co wcześniej powiedziało i nie mówi nikomu, jeśli sytuacja wykorzystywania się powtarza.
- **Natychmiast powiadom odpowiednie służby.** Zgłoszenie podejrzenia wykorzystania seksualnego dziecka to Twój prawny obowiązek.
- **Zachowaj dyskrecję.** Zapewnij dziecko, że, zajmując się jego sprawą, zachowasz dyskrecję i że o jego sytuacji dowiedzą się tylko osoby, które mogą mu pomóc, a nie wszyscy w szkole (nauczyciele lub inni uczniowie). Dlatego bardzo ważna jest wiedza na temat tego, kogo i w jaki sposób należy powiadomić o sytuacji dziecka.
- **Powiedz dziecku, co się będzie działo.** Przekaż dziecku jak najwięcej informacji na temat tego, co się wydarzy po ujawnieniu wykorzystywania. Być może nie będziesz umiał odpowiedzieć na wszystkie pytania. Bądź szczerzy. Jeśli nie znasz odpowiedzi na zadane pytanie, powiedz o tym dziecku.
- **Nie prowadź dochodzenia.** Zostaw to specjalistom. Kiedy zgromadzisz informacje wystarczające do złożenia zawiadomienia o podejrzeniu wykorzystania seksualnego dziecka, nie zadawaj dziecku dalszych pytań. Zadawanie pytań może stwarzać problemy w późniejszym procesie dochodzenia policyjnego lub prokuratorskiego.

- **Zapewnij sobie wsparcie.** Informacje ujawnione przez dziecko mogą wywołać u ciebie trudne emocje. Ważne, abyś nie musiał(a) radzić sobie z nimi sam(a). Pomocna może być rozmowa ze szkolnym psychologiem lub pedagogiem albo ze specjalistą z organizacji działającej w tym obszarze.

Jeśli dziecko nie ujawniło wykorzystywania seksualnego wprost, ale jego wypowiedzi lub zachowania budzą niepokój, że przeżywa trudności lub problemy, nauczyciele powinni się starać:

- **Zapewnić dzieciom w klasie przestrzeń do rozmowy o tym, że** dzieci i dorośli mają problemy oraz że warto wtedy zwracać się o pomoc.
- **Stworzyć okazję do indywidualnej rozmowy** o sprawach, które mogą martwić dziecko. Zajęcia indywidualne z uczniem lub tutoring mogą być dogodną okazją nie tylko do rozmowy o kwestiach związanych z nauką, ale także do skoncentrowania się na samopoczuciu dziecka, jego zmartwieniach i trudnościach. Zamiast narzucać dziecku rozmowę, należy budować z nim relację i dawać mu przestrzeń, tak by wiedziało, że kiedy tylko będzie tego potrzebować, może powiedzieć o swoich problemach i poprosić o pomoc.
- **Uważnie obserwuj** zmiany w funkcjonowaniu dziecka. Ważne, aby dyskretnie przyglądać się dziecku i obserwować potencjalne sygnały zagrożenia. Zalecana jest również komunikacja z innymi instytucjami mającymi kontakt z dzieckiem w celu wymiany informacji.

GDZIE SZUKAĆ DALSZYCH INFORMACJI?

W przypadku podejrzenia, że dziecko jest wykorzystywane seksualnie, wszyscy pracownicy szkoły mają obowiązek powiadomić policję, prokuraturę i sąd rodzinny, aby można było podjąć skuteczne działania mające na celu ochronę dziecka.

Nauczyciele powinni wiedzieć, komu na terenie szkoły należy zgłosić podejrzenie wykorzystania seksualnego dziecka lub ujawnienie przez nie wykorzystania.

Szczegóły tych procedur różnią się w poszczególnych krajach. W Polsce osobą odpowiedzialną za zawiadomienie policji lub prokuratury o podejrzeniu wykorzystania seksualnego dziecka jest dyrektor szkoły lub placówki edukacyjnej/opiekuńczej.⁴

---

⁴ Fundacja Dalejmy Dzieciom Siłę prowadzi bezpłatny Telefon dla Rodziców i Nauczycieli w sprawie Bezpieczeństwa Dzieci 800 100 100, gdzie skorzystać można z konsultacji m.in. w zakresie podejmowania interwencji w przypadku podejrzenia przestępstwa wobec dzieci, szczególności wykorzystywania seksualnego, oraz pomocy psychologicznej dla dzieci doświadczonych przemocą i wykorzystaniem, uczestniczących w charakterze świadków i pokrzywdzonych w procedurach prawnych.

CZĘŚĆ 2: JAK przeciwdziałać wykorzystywaniu seksualnemu dzieci w szkole?

1. NASZA WIZJA

Szkoła, która chce przeciwdziałać zjawisku wykorzystania seksualnego, musi podjąć działania na dwóch poziomach:

- **Poziom profilaktyki:** Zagwarantowanie, że szkoła podejmuje działania, by była miejscem wolnym od wykorzystywania seksualnego dzieci i że jest miejscem, które dysponuje narzędziami do jego wykrywania. Aby to osiągnąć, musimy zadbać o to, by osoby zatrudnione w szkole, współpracownicy, wolontariusze i stażyści dysponowali:
  - wiedzą na temat zjawiska wykorzystywania seksualnego dzieci.
  - umiejętnościami osobistymi ułatwiającymi zapobieganie sytuacjom krzywdzenia.
- **Poziom ochrony:** Zagwarantowanie, że w przypadku wykrycia lub ujawnienia sytuacji wykorzystywania seksualnego szkoła będzie w stanie podjąć działania interwencyjne i pomocowe. Osoby zatrudnione w szkole, współpracownicy, wolontariusze i stażyści powinni:
  - być przeszkoleni w zakresie rozpoznawania sytuacji zagrożenia związanych z wykorzystywaniem seksualnym dzieci, zarówno w placówce edukacyjnej, jak i poza nią;
  - dysponować wiedzą pozwalającą im właściwie reagować na sytuacje wykorzystywania seksualnego (gdzie mogą szukać pomocy i jak udzielać wsparcia dziecku).

Na podstawie wyników badania przeprowadzonego w ramach niniejszego projektu (Raport O1: Nauka przez doświadczenie) można wnioskować, że aby zrealizować swoje zadania na obu wymienionych poziomach oddziaływać, szkoła powinna się skupić na następujących obszarach tematycznych:

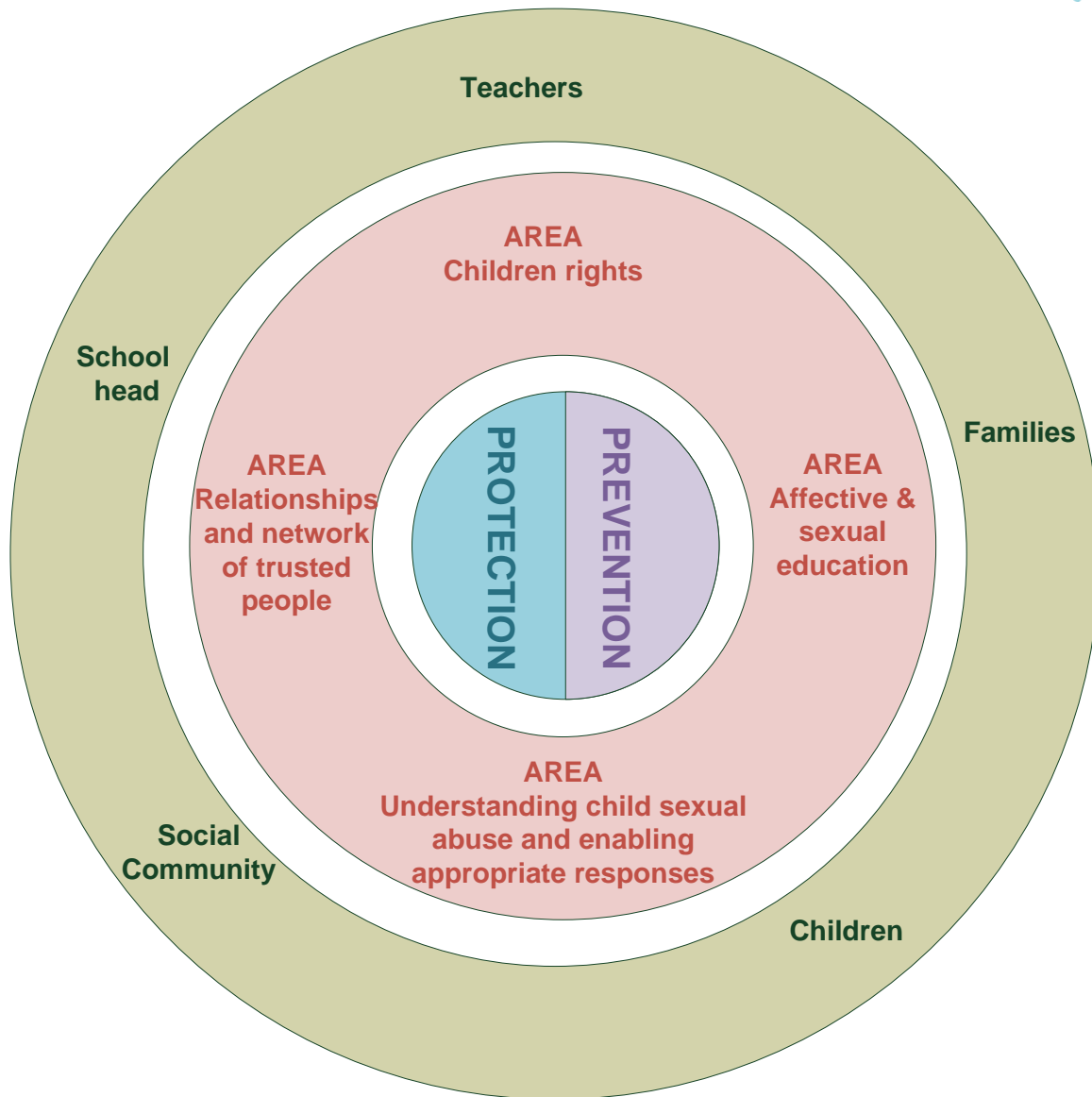
- **OBSZAR: Prawa dziecka**
Szkoła w sposób przekrojowy włącza perspektywę praw dziecka do swojej pracy edukacyjnej – jako zarówno kontekst procesu uczenia się, jak i model relacji opartej na wzajemnym szacunku dzieci i dorosłych (personelu szkoły, rodzin i członków społeczności lokalnej) i między samymi dziećmi.
- **OBSZAR: Edukacja seksualna**
Szkoła przekazuje dzieciom wysokiej jakości wiedzę na temat ich rozwoju psychoseksualnego, aby pomóc im w wykształceniu zdrowego podejścia do seksualności, dostosowanego do etapu ich rozwoju. Szkoły powinny angażować i zachęcać rodziców do edukacji opierającej się na więzi emocjonalnej z dziećmi.
- **OBSZAR: Wiedza na temat wykorzystywania seksualnego dzieci i przygotowanie właściwych reakcji**
Ponieważ nie można skutecznie chronić przed czymś, czego się nie zna, dzieci i cała społeczność edukacyjna powinni dysponować wiedzą na temat wykorzystywania seksualnego. Choć wykorzystywanie jest jedną z form przemocy wobec dzieci, to jednak ma pewne cechy charakterystyczne, które trzeba znać, aby zrozumieć, w jaki sposób wykorzystywanie na ogół się zaczyna, jak staje się procesem długotrwałym i dlaczego pozostaje ukryte. Bez wiedzy na temat dynamiki wykorzystywania jego ofiary pozostają niewidoczne bądź też nie mogą znaleźć przyjaznego środowiska, które sprzyjałoby ujawnieniu takich doświadczeń i potrafiło właściwie na nie zareagować. Szkoła musi dołożyć starań, aby zidentyfikować sytuacje potencjalnie ryzykowne – zarówno na swoim terenie, jak i poza nim – oraz opracować mechanizmy odpowiedniego reagowania.

- **OBSZAR: Relacje i sieć zaufanych osób**

Szkoła musi ustalić jasne zasady dotyczące relacji interpersonalnych w placówce. Zgodnie z zasadą dobrego traktowania należnego wszystkim i w każdych okolicznościach dzieci i profesjonaliści oraz inne osoby zatrudnione w szkole mają prawo i obowiązek być traktowani z szacunkiem oraz wzajemną troską. Zachowania naruszające tę zasadę powinny być skutecznie identyfikowane, a następnie podejmowane będą działania mające na celu skorygowanie tych zachowań. Równocześnie szkoła musi zwiększać wśród uczniów świadomość, że nie trzeba radzić sobie z problemami w pojedynkę, a co za tym idzie – warto poprosić o pomoc. W tym celu szkoła powinna pomóc dzieciom w zbudowaniu sieci zaufanych osób – osobistej mapy bezpieczeństwa – obejmującej ludzi, którzy mogą być pomocni, gdy dziecko napotka jakiś problem.

Profilaktyka i ochrona przed wykorzystywaniem seksualnym to nie tylko działania kierowane do dzieci, lecz wyzwanie dla całej społeczności. Dlatego działania podejmowane w ramach programu nie powinny być adresowane wyłącznie do uczniów, lecz muszą obejmować całą społeczność edukacyjną: dzieci, nauczycieli, dyrekcję szkoły, rodziców i ważnych członków społeczności lokalnej.

Każda szkoła musi zapewnić przestrzeń i mechanizmy pozwalające na udział wszystkich grup w pracy na rzecz profilaktyki i ochrony dzieci przed wykorzystywaniem seksualnym. W wypadku niektórych szkół może to oznaczać włączenie tematu wykorzystywania seksualnego dzieci do już istniejących, w pełni funkcjonalnych procesów edukacyjnych. Inne szkoły będą musiały wykonać pracę przygotowawczą, aby ocenić, w jaki sposób każda z grup docelowych w społeczności edukacyjnej może zostać włączona w proces budowania od podstaw mechanizmów profilaktyki i ochrony dzieci na terenie szkoły, zachowując przy tym wrażliwość na potencjalne trudności oraz opory, jakie mogą się pojawić w tym procesie.

2. REALIZACJA PROGRAMU: INTERWENCJA

2.1. KWESTIE PRZEKROJOWE

- **Zbudowanie wspólnej wizji**

Szkoła ma obowiązek zapewnić dzieciom ochronę przed wszelkimi formami przemocy. Ta odpowiedzialność może się jednak rozmywać pośród ogromnej liczby zadań powierzonych placówce oświatowej. Badania skompilowane w ramach niniejszego projektu (Raport O1 i wnioski ze spotkań Komisji Doradczych oraz grup dyskusyjnych) wskazują, że jest niezwykle ważne, aby profilaktyka i ochrona dzieci przed wykorzystywaniem seksualnym była traktowana jako zadanie priorytetowe przez dyrekcję szkoły oraz grono pedagogiczne.

- **Dostosowanie do realiów i bazowanie na już wypracowanej wiedzy**

W swojej pracy edukacyjnej szkoła z pewnością już teraz zajmuje się wieloma kwestiami ujętymi w niniejszym programie. Tak naprawdę głównym celem tego programu nie jest określenie, co należy robić, ale raczej zachęcenie szkół do refleksji, które mogą im pomóc w zbudowaniu spójnego podejścia do działań, jakie już teraz

podejmują, aby zapewnić dzieciom poczucie bezpieczeństwa i sprawić, by uczniowie widzieli w członkach personelu szkolnego osoby, które mogą im pomóc w trudnych sytuacjach.

- **Progresywne podejście do wspólnej wizji**

Nie wszystkie szkoły zaczynają od tego samego punktu wyjścia, dlatego niniejszy program nie proponuje drogi zamkniętej ani jednokierunkowej. Działania podejmowane w ramach tego projektu należy rozumieć jako proces, poprzez który – na podstawie obserwacji oraz refleksji nad własną praktyką – szkoła będzie wprowadzać trwałe zmiany i ulepszenia. Nie jest to prosta droga prowadząca do linii mety, lecz proces wymagający ciągłej uważności, która pozwoli na wykrywanie niedociągnięć i korygowanie ich w konstruktywny, partycypacyjny sposób.

- **Włączenie zadania profilaktyki i ochrony dzieci przed wykorzystywaniem seksualnym do zakresu podstawowej pracy edukacyjnej szkoły**

Kiedy wizja tego, w jaki sposób szkoła powinna realizować zadanie zapewnienia dzieciom ochrony i zapobiegania wykorzystywaniu seksualnemu, zostanie uzgodniona, należy ją przełożyć na serię konkretnych działań, wymienionych i opisanych w misji szkoły. Najlepiej, aby szkoła uwzględniła te działania w dokumentach opisujących jej tożsamość i filozofię oraz programy kształcenia. Powinno to zapewnić ciągłość tej pracy i zapobiec jej ograniczeniu do odosobnionych działań podejmowanych przez szczególnie zmotywowanych członków personelu, lecz niestanowiących integralnego elementu kultury szkoły.

- **Partycypacyjne przywództwo i otwartość na społeczność lokalną**

Szkoła jest instytucją osadzoną w kontekście społecznym, od którego nie sposób jej oddzielić. Dlatego powinna koordynować swoje działania z innymi instytucjami i służbami działającymi w społeczności lokalnej. Pozwala to na podjęcie odpowiednich działań w reakcji na sytuacje zagrożenia, w jakich mogą się znaleźć uczniowie, lecz także umożliwia zbudowanie partnerskich relacji z innymi podmiotami w społeczności, co może poprawić wskaźniki społeczne oraz poziom dobrostanu i rozwoju społeczności lokalnej.

2.2. POTENCJALNE TRUDNOŚCI I SPOSOBY ICH PRZEWYCIĘŻANIA

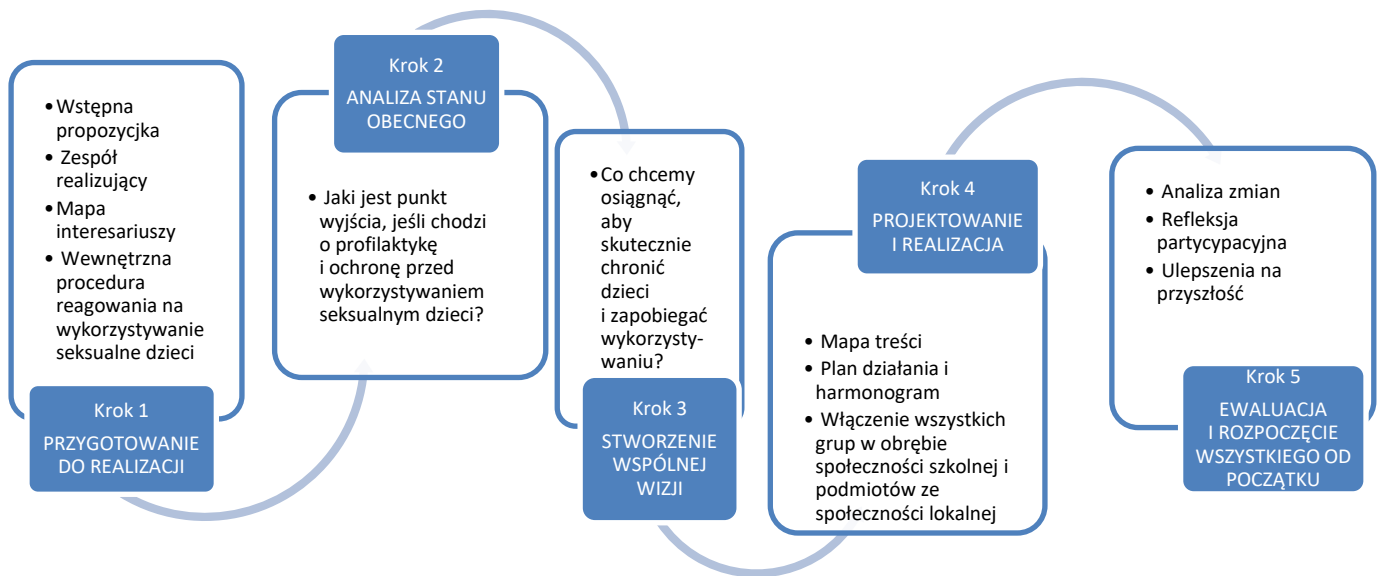
TRUDNOŚCI	SPOSOBY PRZEWYCIĘŻANIA TRUDNOŚCI
<p>Rozmowa na temat seksualności pobudza ciekawość, co jest ryzykowne dla dzieci.</p> <p>Rozmowa o wykorzystywaniu seksualnym dzieci jest traumatyczna i może przerażać dzieci.</p>	<p>Badania (Kirby i Lepore, 2007) wykazały, że dostęp do wysokiej jakości edukacji psychoseksualnej od wczesnego dzieciństwa jest powiązany z:</p> <ul style="list-style-type: none"> • najlepszymi wskaźnikami dobrostanu fizycznego i emocjonalnego, • nabyciem ważnych umiejętności pozwalających na obalanie mitów i błędnych przekonań na temat seksualności, • rozwojem umiejętności rozpoznawania sytuacji zagrożenia i reagowania na takie sytuacje, aby uchronić się przed krzywdzeniem, • zdrowym rozwojem seksualnym. <p>Podobnie Konwencja o prawach dziecka i komentarze ogólne Komitetu Praw Dziecka ONZ uznają dostęp do edukacji psychoseksualnej za jedno z fundamentalnych praw dziecka.</p>

<p>Jeśli będziemy rozmawiać z dziećmi o wykorzystywaniu seksualnym, to ich rodziny pomyślą, iż robimy to dlatego, że coś takiego dzieje się w szkole.</p> <p>Rodziny nie chcą rozmawiać o takich sprawach.</p>	<p>Częstość występowania wykorzystywania seksualnego dzieci jest tak duża, że WHO uznaje je za poważny problem w dziedzinie zdrowia publicznego i pogwałcenie podstawowych praw człowieka.</p> <p>Biorąc pod uwagę skalę problemu, obywatele i państwa – poprzez swoje instytucje – mają obowiązek zapewnić dzieciom życie wolne od wszelkich form przemocy. Szkoła, jako instytucja otwarta dla wszystkich dzieci, nie może uciec od obowiązku zapewnienia dzieciom ochrony i powinna wykazywać w tym zakresie postawę proaktywną.</p> <p>Opory rodzin można przezwyciężyć poprzez podejście edukacyjne i informacyjne, które pomoże im zrozumieć problem. Przede wszystkim jednak na pierwszym miejscu należy stawiać dobro dziecka oraz realizację jego prawa do ochrony i informacji.</p>
<p>To zbyt delikatna sprawa, a my wiemy za mało, żeby o niej rozmawiać.</p>	<p>Tabu wokół wykorzystywania seksualnego dzieci jest konstruktem społecznym, który tylko pogłębia milczenie wokół tego zjawiska i jego potajemny charakter.</p> <p>Przypomina to psa goniącego własny ogon: im bardziej boimy się o tym rozmawiać, tym mniej rozmawiamy, a to z kolei czyni sprawców silniejszymi i skazuje ofiary na ukrywanie cierpienia. Musimy przerwać to błędne koło. Może się to udać, tylko jeśli zdamy sobie sprawę, że wykorzystywanie seksualne dzieci z pewnością nie zniknie, gdy odwrócimy od niego wzrok, i że musimy o nim rozmawiać, ponieważ tylko przerwanie milczenia wokół tego problemu pozwoli rozbroić sprawców i odebrać im władzę nad ofiarami.</p> <p>Początkowo będzie to trudne, a my możemy czuć się niepewnie. Aby przezwyciężyć tę trudność, możemy skorzystać z istniejących zasobów – takich jak niniejsze opracowanie – aby przyswoić sobie podstawową wiedzę na temat wykorzystywania seksualnego dzieci. Najważniejsze jest jednak rozpoczęcie rozmowy. Zamiast się martwić, czy uda nam się wygłosić doskonały wykład na temat wykorzystywania, musimy starać się przekazać dzieciom i całej społeczności szkolnej, że jest to temat, o którym można rozmawiać w szkole, a także – co najważniejsze – że wysłuchamy wszystkiego, co dzieci mają nam do powiedzenia, i że nie uciekniemy od problemu ani nie zamkniemy oczu, aby go nie widzieć.</p>

2.3. SEKWENCJA DZIAŁAŃ

Oto proponowany sposób, w jaki można zrealizować niniejszy program w praktyce:

1) PRZYGOTOWANIE DO REALIZACJI

• Wstępna propozycja

Inicjatywa przystąpienia do realizacji tego programu może pochodzić z różnych źródeł – od nauczyciela, który uczestniczył w szkoleniu dotyczącym problemu wykorzystywania, rodzin zaniepokojonych tym problemem, dyrekcji szkoły, uczniów albo przedstawicieli całej zbiorowości szkolnej (np. rady szkoły).

Niezależnie od źródła powszechny brak wiedzy na ten temat może sprawić, że część osób będzie niechętna zajęciu się tym problemem, a co za tym idzie – decyzja o realizacji programu może nie spotkać się z jednogłośnie akceptacją.

Aby pokonać tę potencjalną przeszkodę, szkoła powinna zacząć od analizy czynników sprzyjających (tych, które działają na korzyść programu) i niesprzyjających (tych, które mogą utrudniać jego realizację, otwarcie albo w sposób niejawną).

Od wyników tej analizy będzie zależało, czy program może ruszyć od razu jako projekt ogólnoszkolny, obejmujący wszystkich członków społeczności szkolnej, czy też należy go poprzedzić działaniami informacyjnymi, aby pokonać opór i zbudować sojusze wokół planowanego przedsięwzięcia. Dobrym pomysłem może być wdrożenie programu pilotażowego, realizowanego w małej skali.

Niezależnie od tego, jak rozpoczniemy realizację projektu, należy rozważyć i docenić każdy – nawet najmniejszy – krok w kierunku stworzenia szkoły, która będzie miejscem bezpiecznym dla dzieci. Nawet mały krok będzie sukcesem.

• Powołanie zespołu realizującego projekt

Niezależnie od tego, w jaki sposób szkoła postanowi pracować nad projektem, musi zapewnić kierownictwo nad jego realizacją, a co za tym idzie – niezbędne jest zaangażowanie dyrekcji. Nie znaczy to jednak, że odpowiedzialność za realizację projektu powinna spoczywać wyłącznie na dyrektorze szkoły. Zaleca się, aby kierowanie projektem miało charakter partycypacyjny, przy udziale wszystkich

grup wchodzących w skład społeczności edukacyjnej: uczniów, nauczycieli, rodzin i lokalnej sieci społecznej. Wskazane jest również wyznaczenie osoby odpowiedzialnej za wdrożenie programu.

Zespół realizujący pełni rolę katalizatora w procesie realizacji projektu, dbając o to, by działania programowe były prowadzone w sposób samodzielny i kooperacyjny. Członkowie zespołu muszą dysponować dogłębną wiedzą oraz być silnie zaangażowani w pracę na rzecz profilaktyki i ochrony dzieci przed wykorzystywaniem seksualnym.

Równocześnie członkowie zespołu powinni cieszyć się autorytetem w swoich grupach, aby móc podejmować decyzje w ich imieniu, tak aby procesy decyzyjne przebiegały sprawnie i bez zakłóceń.

- **Włączenie społeczności edukacyjnej i otoczenia społecznego**

Badania, na których opiera się ten program, wykazały, że im większa partycypacja i zaangażowanie różnych grup wchodzących w skład społeczności edukacyjnej, tym większy sukces odnoszą programy mające na celu profilaktykę i ochronę przed wykorzystywaniem seksualnym dzieci. Zaangażowanie należy tu rozumieć szeroko, co pozwala wzmocnić wpływ podejmowanych działań na całą społeczność. Może to być uczestnictwo w spotkaniach z lokalnymi organizacjami i podmiotami społecznymi, ułatwiające wymianę informacji, określenie priorytetów na podstawie wspólnych potrzeb itp.

- **Opracowanie wewnętrznej procedury postępowania w wypadku podejrzenia lub ujawnienia wykorzystywania seksualnego dzieci**

Na podstawie statystyk dotyczących rozpowszechnienia problemu wykorzystywania seksualnego dzieci nietrudno sobie wyobrazić, że zjawisko to jest częstsze, niż chcielibyśmy sądzić. Korzystnym efektem niniejszego projektu jest przerwanie milczenia wokół tego tematu poprzez stworzenie bezpiecznego, wrażliwego środowiska. Dzięki temu niektóre dzieci i rodziny mogą zdecydować się na zrobienie kroku naprzód i ujawnienie sytuacji wykorzystywania. Może się również zdarzyć, że dzięki szkoleniom oraz działaniom informacyjnym nauczyciele, rodziny i uczniowie nauczą się rozpoznawać sytuacje ryzyka lub podejrzenia wykorzystywania seksualnego, które dawniej pozostałyby niezauważone.

W obu wypadkach szkoła powinna jasno określić sposób postępowania w takich sytuacjach. Przyjęta procedura powinna być zgodna z prawem obowiązującym w danym kraju (spójnym z ustawodawstwem europejskim), procedurami krajowymi i normami szkolnymi. Zaleca się, aby ta procedura powstała w sposób partycypacyjny, aby złagodzić potencjalne obawy i zyskać pewność, że personel szkoły zna zasady reagowania, rozumie rolę każdej z osób i wie, jak zarządzać sytuacją w zakresie odpowiedzialności szkoły.

Szkoła powinna też nawiązać kontakt z lokalnymi organizacjami pozarządowymi zajmującymi się tym problemem, aby móc zasięgnąć opinii ekspertów.

---

2) ANALIZA STANU OBECNEGO

Sytuacja każdej szkoły jest swoista i złożona. Dlatego rozpoczęcie pracy nad projektem musi opierać się na analizie sposobu, w jaki szkoła aktualnie radzi (lub nie radzi) sobie z kwestiami związanymi z szeroko pojętą profilaktyką i ochroną dzieci przed wykorzystywaniem seksualnym.

Taka analiza powinna się opierać na systematycznie zebranych informacjach dotyczących różnych obszarów tematycznych, które mają swój udział w budowaniu środowiska edukacyjnego sprzyjającego skutecznej profilaktyce i ochronie dzieci przed wykorzystywaniem seksualnym.

Aby ułatwić to zadanie, proponujemy użyć Kwestionariusza 1 z załącznika (PRE-TEST). Obejmuje on obszary, które powinny pozwolić zespołowi realizującemu projekt na uzyskanie jasnego obrazu aktualnego stanu szkoły w zakresie profilaktyki i ochrony przed wykorzystywaniem seksualnym dzieci. Narzędzie to jest pomocne w usystematyzowaniu informacji na temat tego, jakie działania są już podejmowane, i w określeniu obszarów wymagających poprawy.

3) STWORZENIE WSPÓLNEJ WIZJI

Jak już wspomniano, aby szkoła mogła się stać miejscem bezpiecznym dla dzieci i działać proaktywnie na rzecz zapobiegania wykorzystywaniu seksualnemu dzieci i zapewnienia dzieciom ochrony, niezbędne jest silne zaangażowanie. Potrzebna jest również jasna wizja celu, do którego szkoła zmierza, i tego, co chce osiągnąć. Co istotne, wizja powinna być akceptowana przez wszystkie grupy w obrębie społeczności edukacyjnej: uczniów, personel, rodziny i społeczność lokalną.

Proces refleksji można przeprowadzić na różne sposoby, w zależności od charakteru, możliwości i specyfiki danej szkoły. Pomocne może się okazać rozważenie idei przedstawionych w poprzednich podrozdziałach („Jak szkoła powinna przeciwdziałać wykorzystywaniu seksualnemu dzieci: nasza wizja i kwestie przekrojowe”), w których wymieniliśmy poziomy strategiczne i obszary tematyczne, które – zgodnie z wynikami badań – są niezbędne w skutecznym zapobieganiu wykorzystywaniu seksualnemu i zapewnieniu dzieciom ochrony w warunkach szkolnych.

Oto kilka propozycji działań pomocnych w przeprowadzeniu procesu refleksji:

- Grupy fokusowe z udziałem członków poszczególnych grup wchodzących w skład społeczności edukacyjnej.
- Spotkania z udziałem przedstawicieli różnych grup należących do społeczności edukacyjnej.
- Proces partycypacyjny, sprzyjający zbiorowej refleksji nad pożądaną przyszłością – z udziałem wszystkich grup należących do społeczności edukacyjnej.

4) OPRACOWANIE PLANU DZIAŁANIA: MAPA TREŚCI I ZASOBÓW

Po przeanalizowaniu aktualnego stanu szkoły w zakresie profilaktyki i ochrony dzieci przed wykorzystywaniem seksualnym oraz stworzeniu jasnej wizji szkoła może zdecydować, które obszary tematyczne należy wesprzeć lub zmodyfikować, aby zagwarantować dzieciom możliwość rozwoju w bezpiecznym otoczeniu.

Szkoła będzie również mogła ocenić, które obszary mają istotne znaczenie dla równoczesnego wzmocnienia rodzin w środowisku domowym, tak by dzieci otrzymywały spójny przekaz w szkole i w domu.

Służby i zasoby dostępne w społeczności lokalnej mogą się posługiwać tym samym językiem oraz przyjąć takie samo podejście do problemu, aby zapewnić sprawną koordynację działań i w ten sposób poprawić ochronę dzieci przed wykorzystywaniem seksualnym. Ponadto na podstawie wstępnego kontaktu z innymi podmiotami szkoła może stworzyć procesy służące osiągnięciu możliwie najlepszej koordynacji, aby poprawić opiekę nad dziećmi zapewnianą przez rozmaite służby.

Oto treści powiązane z obszarami tematycznymi, których użyteczność znalazła potwierdzenie w wynikach badań empirycznych, oraz zasoby projektowe, które mogą się okazać pomocne:

OBSZAR TEMATYCZNY	TREŚCI	ZASOBY PROJEKTOWE
Prawa dzieci	<ul style="list-style-type: none"> • Jakie są prawa dzieci? • Jak można pomóc dzieciom zrozumieć, że mają określone prawa? 	O3 Podręcznik dla nauczycieli

	<ul style="list-style-type: none"> • Jak szkoła pracuje nad ochroną praw dzieci na swoim terenie? A w rodzinie? • Jak szkoła włącza prawa dzieci do swojej pracy edukacyjnej? • Jak można budować relacje oparte na poszanowaniu praw dzieci w szkole? A w domu? 	<p>O4 Zestaw narzędzi dla dzieci i rodzin</p>
Edukacja psychoseksualna	<ul style="list-style-type: none"> • Rozwój psychoseksualny dostosowany do etapu rozwoju dziecka – jak o tym rozmawiać w szkole? A w domu? • Edukacja psychoseksualna. • Prywatność i prawo do własnego ciała. • Asertywność i prawo do mówienia „nie”. • Które z lokalnych służb socjalnych/pomocowych mogą być użyteczne? 	<p>O3 Podręcznik dla nauczycieli</p> <p>O4 Zestaw narzędzi dla dzieci i rodzin</p>
Wiedza na temat wykorzystywania seksualnego dzieci i przygotowanie właściwych reakcji	<ul style="list-style-type: none"> • Realia wykorzystywania seksualnego dzieci: pojęcie wykorzystywania, rozpowszechnienie (częstość występowania) i dynamiczne wskaźniki. • Tajemnica, wstyd i poczucie winy jako elementy podtrzymujące wykorzystywanie seksualne dzieci. • Jak rozmawiać z dziećmi o wykorzystywaniu seksualnym? • Jak wspierać dzieci i towarzyszyć im w ramach relacji edukacyjnej? • Wykrywanie sytuacji zagrożenia i właściwe reagowanie w ramach relacji edukacyjnej. 	<p>O3 Podręcznik dla nauczycieli</p> <p>O4 Zestaw narzędzi dla dzieci i rodzin</p> <p>Zestaw O5 Materiał informacyjny</p>
Relacje i sieć zaufanych osób	<ul style="list-style-type: none"> • Dobre traktowanie: jak budować zdrowe relacje z dziećmi i między dziećmi w oparciu o relację edukacyjną – w szkole i w domu? • Uzgodnione i obowiązujące zasady (kodeksy) postępowania: profesjonalne działania szkoły oparte na zasadzie dobrego traktowania. • Jak pomagać dzieciom w rozpoznawaniu sytuacji, które wywołują poczucie dyskomfortu, w budowaniu sieci zaufanych osób („map bezpieczeństwa”) i w proszeniu o pomoc. 	<p>O3 Podręcznik dla nauczycieli</p> <p>O4 Zestaw narzędzi dla dzieci i rodzin</p> <p>Zestaw O5 Materiał informacyjny</p>

Po określeniu zakresu tematów, nad którymi należy pracować z poszczególnymi grupami, konieczne jest opracowanie harmonogramu działań, spójnego z pracą edukacyjną na terenie szkoły. Należy też zaproponować inne działania, aby zaangażować rodziny i społeczność lokalną.

5) MONITOROWANIE I EWALUACJA PROJEKTU

Ciągłe monitorowanie i ewaluacja projektu pozwolą na bieżąco sprawdzać, czy zaplanowane działania są realizowane zgodnie z planem, jakie trudności się pojawiają, czy potrzebne jest dodatkowe wsparcie itp. Po zakończeniu działań powinny także pozwolić na ustalenie, czy nastąpiły istotne zmiany przybliżające szkołę do wspólnie wypracowanej wizji placówki, która skutecznie zapobiega wykorzystywaniu seksualnemu dzieci i zapewnia im ochronę.

W naszym przekonaniu w przypadku tego rodzaju programów monitorowanie i ewaluację należy rozumieć jako proces uczenia się i doskonalenia, a nie audyt skoncentrowany na sukcesach i porażkach. Dzięki temu proces monitorowania i oceny pomoże wzbogacić interwencję o wiedzę uzyskaną w procesie uczenia się.

Aby gromadzić i analizować te informacje, trzeba zapewnić przestrzeń na refleksję przez cały czas trwania projektu oraz pomyśleć o narzędziach ułatwiających systematyzowanie potrzebnych danych.

Aby usprawnić ów proces, w ramach niniejszego programu proponujemy narzędzie wspierające tego rodzaju refleksję. Jest nim kwestionariusz, który umożliwi zbieranie informacji na temat percepcji zmian następujących w trakcie trwania programu przez poszczególne grupy: dzieci, nauczycieli, rodziny i społeczność lokalną (Załącznik 2: Arkusz ewaluacji POST-ICH).

Informacje te powinny być zbierane przez zespół realizujący projekt poprzez działania, jakie uzna on za właściwe zgodnie z tym, co powiedziano wcześniej w podrozdziale dotyczącym analizy aktualnego stanu szkoły w zakresie profilaktyki i ochrony przed wykorzystywaniem (grupy fokusowe z udziałem poszczególnych grup, wywiady indywidualne z przedstawicielami każdej grupy i tym podobne).

Po zebraniu informacji zespół realizujący powinien być w stanie przeprowadzić ewaluację i podjąć odpowiednie decyzje, aby szkoła mogła się przybliżyć do zrealizowania wspólnej wizji.

2.4. ZAŁĄCZNIKI

- Załącznik 1: Arkusz ewaluacji PRE (ICH)
- Załącznik 2: Arkusz ewaluacji POST (ICH)

Arkusz ewaluacji
PRZED INTERWENCJĄ (PRE)

Kraj:
Szkoła:
Do: Dyrektor szkoły

Szanowny Panie / Szanowna Pani,

dziękujemy za udział w realizacji projektu „Razem przerwijmy milczenie”. Jako projekt profilaktyki wykorzystywania seksualnego dzieci ma on na celu zwiększenie świadomości dotyczącej praw dzieci i problemu wykorzystywania seksualnego dzieci wśród personelu szkoły, rodzin oraz uczniów.

Ten kwestionariusz będzie pomocny w zebraniu informacji na temat aktualnej praktyki w Pani/Pana szkole w zakresie zapobiegania wykorzystywaniu seksualnemu dzieci oraz poziomu wiedzy na ten temat wśród personelu szkoły, rodzin i dzieci.

Jeśli w wypełnianiu kwestionariusza uczestniczyło więcej osób, prosimy o zaznaczenie zajmowanych przez nie pozycji:

Nauczyciel – osoba realizująca projekt

Uczniowie – odbiorcy projektu

Rodziny

A. Dotychczasowe programy profilaktyczne

Czy szkoła realizuje programy profilaktyki krzywdzenia dzieci?

Nie Tak

Jeśli tak, proszę zaznaczyć odpowiednie:

	Temat profilaktycznego programu	Czas trwania	Rok	Instytucja odpowiedzialna za program
1	Krzywdzenie dzieci – ogólnie			
2	Wykorzystywanie seksualne dzieci			
3	Edukacja psychoseksualna			
4	Równość płci i stereotypy związane z płcią			
5	Inne (jakie?)			

Proszę zaznaczyć odpowiednie pole w odniesieniu do wymienionych grup docelowych, aby określić, jak często uczestniczyły one w szkoleniach lub innych projektach profilaktycznych:

	Grupa docelowa	Nigdy	Rzadko (raz na 5 lat)	Często (raz na 2 lata)	Bardzo często (co rok)
1	dzieci	☐	☐	☐	☐
2	rodziny	☐	☐	☐	☐
3	społeczność lokalna	☐	☐	☐	☐
4	nauczyciele	☐	☐	☐	☐

B. Postępowanie w wypadku podejrzenia wykorzystywania seksualnego dzieci

Czy w Pana/Pani szkole obowiązują wytyczne dotyczące postępowania w wypadku zgłoszenia lub podejrzenia wykorzystywania seksualnego dzieci?

Nie Tak

Czy zna Pan/Pani wytyczne dotyczące postępowania w wypadku zgłoszenia lub podejrzenia wykorzystywania seksualnego dzieci?

Nie Tak

Czy Pana/Pani szkoła postępuje zgodnie z konkretnymi wytycznymi w wypadku zgłoszenia lub podejrzenia wykorzystywania seksualnego dzieci?

Nie Tak

Jeśli tak, proszę określić, czy źródłem owych wytycznych jest polityka krajowa, polityka regionalna czy polityka szkoły?

Polityka krajowa Polityka regionalna Polityka szkoły

Proszę opisać kroki, jakie są podejmowane w takich sytuacjach?

.....

.....

.....

Czy Pana/Pani szkoła kiedykolwiek miała do czynienia ze (zgłoszonym lub podejrzanym) przypadkiem wykorzystywania seksualnego dzieci?

Nie Tak

Czy Pana/Pani szkoła współpracuje w zakresie profilaktyki lub interwencji w wypadkach wykorzystywania seksualnego dzieci z innymi organizacjami, służbami publicznymi i społecznością lokalną?

Nie Tak

C. Atmosfera w szkole

Pozytywna atmosfera w szkole zwykle oznacza wzajemny szacunek i zaufanie między nauczycielami a uczniami, szacunek i solidarność wśród uczniów, a także brak przemocy. Biorąc to pod uwagę, proszę zaznaczyć pola, które najlepiej opisują aktualną sytuację w Pana/Pani szkole:

	Atmosfera w szkole...	Bardzo niedobra	Niezbyt dobra	Dobra	Bardzo dobra
1	Wśród uczniów	☐	☐	☐	☐
2	Między nauczycielami a uczniami	☐	☐	☐	☐

Teraz proszę zaznaczyć pola, które najlepiej opisują aktualną sytuację w klasie biorącej udział w projekcie „Breaking the silence together”:

	Atmosfera w klasie...	Bardzo niedobra	Niezbýt dobra	Dobra	Bardzo dobra
1	Wśród uczniów	☐	☐	☐	☐
2	Między nauczycielami a uczniami	☐	☐	☐	☐

D. Wiedza

Personel szkoły

Proszę ocenić każde z poniższych zdań w 11-punktowej skali, w której 0 oznacza „zdecydowanie nie” (ocena minimalna), a 10 – „zdecydowanie tak” (ocena maksymalna).

	Wiem:	Ocena
a	jak zareagować na podejrzenie wykorzystywania seksualnego	
b	jak zareagować na ujawnione wykorzystywanie seksualne dzieci	
c	z którymi instytucjami i organizacjami współpracować w dziedzinie profilaktyki wykorzystywania seksualnego dzieci lub interwencji w takich przypadkach	
d	jaki objawy wskazują na możliwe wykorzystywanie seksualne dziecka	
e	jak komunikować się z dzieckiem i rozmawiać z nim na temat bezpieczeństwa	
f	jak rozmawiać z dzieckiem o seksualności, prawach dziecka i równości płci	
g	jak komunikować się z rodzicami lub opiekunami i jak rozmawiać z nimi o bezpieczeństwie dzieci	
h	jak realizować strategię profilaktyki wykorzystywania seksualnego dzieci w szkole/klasie	

	Czuję się pewnie w zakresie:	Ocena
a	reagowania na zgłoszenie lub podejrzenie wykorzystywania seksualnego dzieci	
b	realizacji programu profilaktyki wykorzystywania seksualnego dzieci w mojej szkole/klasie	
c	rozmawiania z dziećmi na temat seksualności, równości płci, granic, asertywności, szacunku i ryzykownych sytuacji	
d	rozmawiania z rodzicami i przedstawicielami społeczności lokalnej o sprawach związanych z bezpieczeństwem dzieci	

	Oczekuję, że ten projekt:	Ocena
a	sprawi, że będę miał/miała pewność, jak reagować na przypadki wykorzystywania seksualnego dzieci	
b	dostarczy mi wiedzy na temat wykorzystywania seksualnego dzieci	
c	wyposaży mnie w ćwiczenia i materiały niezbędne do uczenia dzieci na temat ich praw, zagrożeń i bezpieczeństwa	

d	sprawi, że dzieci będą bardziej świadome swoich praw i potencjalnych zagrożeń	
e	pomoże dzieciom zrozumieć różnicę między złym a dobrym dotykiem	
f	poprawi atmosferę w szkole/klasie	
g	poprawi współpracę w dziedzinie ochrony dzieci	

Proszę zaznaczyć, czy poniższe zdania są prawdziwe (P) czy fałszywe (F):

	Zdanie	P	F
1	Jeśli jakieś dziecko ujawni, że było wykorzystywane seksualnie, obiecuję mu, że nie powiem nikomu ani słowa		
2	Sprawca wykorzystywania seksualnego dzieci jest zawsze osobą obcą dla dziecka i jego rodziny		
3	Nie trzeba uczyć dzieci na temat seksualności i zagrożeń bezpieczeństwa, ponieważ dzieci prawie nigdy nie padają ofiarą wykorzystywania seksualnego		
4	Poszanowanie granic innych ludzi jest czymś, czego dziecko powinno się nauczyć w domu, a nie w szkole		
5	Nie mam prawa interweniować, jeśli odkryję, że dziecko jest krzywdzone przez rodzica		
6	Kiedy osoba dorosła dotyka dziecko, zawsze jest to zły dotyk		

Rodziny

Proszę ocenić każde z poniższych zdań w 11-punktowej skali, w której 0 oznacza „zdecydowanie nie” (ocena minimalna), a 10 – „zdecydowanie tak” (ocena maksymalna).

	Wiem:	Ocena
a	jak rozpoznać objawy wykorzystywania seksualnego u moich dzieci	
b	dokąd się zwrócić (do jakich instytucji, organizacji), jeśli moje dziecko znajdzie się w niebezpieczeństwie, a ja będę potrzebować wsparcia	
c	jak rozmawiać z dzieckiem o seksualności i bezpieczeństwie	
d	jak zaangażować moją rodzinę w działania na rzecz profilaktyki wykorzystywania seksualnego dzieci	
e	jakie są moje obowiązki prawne w zakresie ochrony dzieci i zgłaszania przestępstw przeciwko dzieciom	

	Oczekuję, że ten projekt:	Ocena
a	sprawi, że będę miał/miała pewność, jak reagować na przypadki wykorzystywania seksualnego dzieci	
b	dostarczy mi wiedzy na temat wykorzystywania seksualnego dzieci	
c	wyposaży mnie w ćwiczenia i materiały niezbędne do uczenia dzieci na temat ich praw, zagrożeń i bezpieczeństwa	
d	sprawi, że dzieci będą bardziej świadome swoich praw i potencjalnych zagrożeń	
e	pomoże dzieciom zrozumieć różnicę między złym a dobrym dotykiem	
f	poprawi atmosferę w szkole/klasie	
g	poprawi współpracę w dziedzinie ochrony dzieci	

Dzieci

a. Zaznacz, czy te zdania są według Ciebie prawdziwe (P) czy fałszywe (F):

	Zdanie	P	F
1	To w porządku powiedzieć „nie” i odejść, kiedy ktoś dotyka Cię w sposób, który Ci się nie podoba		
2	Musisz pozwalać dorosłym, żeby Cię dotykali, czy Ci się to podoba, czy nie		
3	Zawsze trzeba dochować tajemnicy		
4	Sprawcy wykorzystywania seksualnego wyglądają jak zwyczajni ludzie		
5	Zawsze możesz rozpoznać sprawcę po nieprzyjemnym wyglądzie		
6	Jeśli opiekunka mówi Ci, żebyś zdjął wszystkie ubrania, chociaż nie pora na to, żeby się rozebrać przed kąpielą albo przed pójściem spać, musisz to zrobić		
7	Jeśli ktoś dotyka Cię w sposób, który wydaje Ci się niedobry, powinieneś o tym mówić tak długo, aż ktoś Ci uwierzy		
8	Jeśli spotyka Cię coś złego, to jest zawsze Twoja wina		
9	Jeśli ktoś częstuje Cię cukierkiem albo daje prezent, to jest zawsze dobry człowiek		
10	Chłopcy nie muszą się martwić, że ktoś może dotykać ich okolic intymnych		

b. Proszę, powiedz nam, co sądzisz o następujących zdaniach:

1. Wiem, gdzie szukać pomocy, gdybym nie czuł się bezpieczny / czuła się bezpieczna.

Nie zgadzam się   Zgadzam się

2. Chcę się dowiedzieć więcej na temat własnego bezpieczeństwa.

Nie   Tak

Jeśli tak, to jak byś poczuł/poczuła, gdybyś wiedział/wiedziała więcej?

Przestraszony/przestraszona Bez zmian Silny/silna

Dziękujemy za poświęcony czas!

Szanowny Panie / Szanowna Pani,

dziękujemy za udział w realizacji projektu „Razem przerwijmy milczenie”. Jako projekt profilaktyki wykorzystywania seksualnego dzieci ma on na celu zwiększenie świadomości dotyczącej praw dzieci oraz problemu wykorzystywania seksualnego dzieci wśród personelu szkolnego, rodzin i uczniów.

Ten kwestionariusz będzie pomocny w zebraniu informacji na temat programu profilaktycznego, który właśnie się zakończył w Pana/Pani szkole. Dzięki temu będziemy mogli ocenić mocne i słabe strony projektu i w razie potrzeby wprowadzić ulepszenia na przyszłość.

Jeśli w wypełnieniu kwestionariusza uczestniczyło więcej osób, prosimy o zaznaczenie zajmowanych przez nie pozycji:

Nauczyciel – osoba realizująca projekt

Uczniowie – odbiorcy projektu

Rodziny

E. Atmosfera w szkole

pozytywna atmosfera w szkole zwykle oznacza wzajemny szacunek i zaufanie między nauczycielami a uczniami, szacunek i solidarność wśród uczniów oraz brak przemocy. Biorąc to pod uwagę, proszę zaznaczyć pola, które najlepiej opisują sytuację w Pana/Pani szkole po realizacji projektu „Razem przerwijmy milczenie”:

	Atmosfera w szkole...	Bardzo niedobra	Niezbyt dobra	Dobra	Bardzo dobra
1	Wśród uczniów	☐	☐	☐	☐
2	Między nauczycielami a uczniami	☐	☐	☐	☐

Teraz proszę zaznaczyć pola najlepiej opisujące aktualną sytuację w klasie, która uczestniczyła w projekcie „Razem przerwijmy milczenie”:

	Atmosfera w klasie...	Bardzo niedobra	Niezbyt dobra	Dobra	Bardzo dobra
1	Wśród uczniów	☐	☐	☐	☐
2	Między nauczycielami a uczniami	☐	☐	☐	☐

F. Wiedza

Personel szkoły

Proszę ocenić każde z poniższych zdań w 11-punktowej skali, w której 0 oznacza „zdecydowanie nie” (ocena minimalna), a 10 – „zdecydowanie tak” (ocena maksymalna).

	Wiem:	Ocena
a	jak zareagować na podejrzenie wykorzystywania seksualnego	
b	jak zareagować na ujawnione wykorzystywanie seksualne dzieci	
c	z którymi instytucjami i organizacjami współpracować w dziedzinie profilaktyki wykorzystywania seksualnego dzieci lub interwencji w takich wypadkach	
d	jaki objawy wskazują na możliwe wykorzystywanie seksualne dziecka	
e	jak komunikować się z dzieckiem i rozmawiać z nim na temat bezpieczeństwa	
f	jak rozmawiać z dzieckiem o seksualności, prawach dziecka i równości płci	
g	jak komunikować się z rodzicami lub opiekunami i jak rozmawiać z nimi o bezpieczeństwie dzieci	
h	jak realizować strategię profilaktyki wykorzystywania seksualnego dzieci w szkole/klasie	

	Czuję się pewnie w zakresie:	Ocena
a	reagowania na zgłoszenie lub podejrzenie wykorzystywania seksualnego dzieci	
b	wdrożenia programu profilaktyki wykorzystywania seksualnego dzieci w mojej szkole/klasie	
c	rozmawiania z dziećmi na temat seksualności, równości płci, granic, asertywności, szacunku i ryzykownych sytuacji	
d	rozmawiania z rodzicami i przedstawicielami społeczności lokalnej o sprawach związanych z bezpieczeństwem dzieci	

	Ten projekt spełnił moje oczekiwania, a w szczególności:	Ocena
a	sprawił, że mam pewność, jak reagować na przypadki wykorzystywania seksualnego dzieci	
b	dostarczył mi wiedzy na temat wykorzystywania seksualnego dzieci	
c	wyposażył mnie w ćwiczenia i materiały niezbędne do uczenia dzieci na temat ich praw, zagrożeń i bezpieczeństwa	
d	sprawił, że dzieci są bardziej świadome swoich praw i potencjalnych zagrożeń	
e	pomógł dzieciom zrozumieć różnicę między złym a dobrym dotykiem	
f	poprawił atmosferę w szkole/klasie	
g	poprawił współpracę w dziedzinie ochrony dzieci	

Proszę zaznaczyć, czy poniższe zdania są prawdziwe (P) czy fałszywe (F):

	Zdanie	P	F
1	Jeśli jakieś dziecko ujawni, że było wykorzystywane seksualnie, obiecuję mu, że nie powiem nikomu ani słowa		

2	Sprawca wykorzystywania seksualnego dzieci jest zawsze osobą obcą dla dziecka i jego rodziny		
3	Nie trzeba uczyć dzieci na temat seksualności i zagrożeń bezpieczeństwa, ponieważ dzieci prawie nigdy nie padają ofiarą wykorzystywania seksualnego		
4	Poszanowanie granic innych ludzi jest czymś, czego dziecko powinno się nauczyć w domu, a nie w szkole		
5	Nie mam prawa interweniować, jeśli odkryję, że dziecko jest krzywdzone przez rodzica		
6	Kiedy osoba dorosła dotyka dziecka, zawsze jest to zły dotyk		

Informacja na temat ujawnionych przypadków wykorzystywania seksualnego:

Czy w trakcie realizacji projektu lub po jego zakończeniu jakieś dziecko ujawniło przypadek wykorzystywania seksualnego?

Nie Tak

Inne rodzaje krzywdzenia?

Nie Tak

Rodziny

Proszę ocenić każde z poniższych zdań w 11-punktowej skali, w której 0 oznacza „zdecydowanie nie” (ocena minimalna), a 10 – „zdecydowanie tak” (ocena maksymalna).

	Wiem:	Ocena
a	jak rozpoznać objawy wykorzystywania seksualnego u moich dzieci	
b	dokąd się zwrócić (do jakich instytucji, organizacji), jeśli moje dziecko znajdzie się w niebezpieczeństwie, a ja będę potrzebować wsparcia	
c	jak rozmawiać z dzieckiem o seksualności i bezpieczeństwie	
d	jak zaangażować moją rodzinę w działania na rzecz profilaktyki wykorzystywania seksualnego dzieci	
e	jakie są moje obowiązki prawne w zakresie ochrony dzieci i zgłaszania przestępstw przeciwko dzieciom	

	Ten projekt spełnił moje oczekiwania, a w szczególności:	Ocena
a	sprawił, że mam pewność, jak reagować na przypadki wykorzystywania seksualnego dzieci	
b	dostarczył mi wiedzy na temat wykorzystywania seksualnego dzieci	
c	wyposażył mnie w ćwiczenia i materiały niezbędne do uczenia dzieci na temat ich praw, zagrożeń i bezpieczeństwa	
d	sprawił, że dzieci są bardziej świadome swoich praw i potencjalnych zagrożeń	
e	pomógł dzieciom zrozumieć różnicę między złym a dobrym dotykiem	
f	poprawił atmosferę w szkole/klasie	
g	poprawił współpracę w dziedzinie ochrony dzieci	

Dzieci:

a. Zaznacz, czy te zdania są według Ciebie prawdziwe (P) czy fałszywe (F):

	Zdanie	P	F
1	To w porządku powiedzieć „nie” i odejść, kiedy ktoś dotyka cię w sposób, który ci się nie podoba		
2	Musisz pozwalać dorosłym, żeby cię dotykali, czy ci się to podoba, czy nie		
3	Zawsze trzeba dochować tajemnicy		
4	Sprawcy wykorzystywania seksualnego wyglądają jak zwyczajni ludzie		
5	Zawsze możesz rozpoznać sprawcę po nieprzyjemnym wyglądzie		
6	Jeśli opiekunka mówi ci, żebyś zdjął wszystkie ubrania, chociaż nie pora na to, żeby się rozebrać przed kąpielą albo przed pójściem spać, musisz to zrobić		
7	Jeśli ktoś dotyka cię w sposób, który wydaje ci się niedobry, powinieneś o tym mówić tak długo, aż ktoś ci uwierzy		
8	Jeśli spotyka cię coś złego, to jest zawsze twoja wina		
9	Jeśli ktoś częstuje cię cukierkiem albo daje ci prezent, to jest zawsze dobry człowiek		
10	Chłopcy nie muszą się martwić, że ktoś może dotykać ich okolic intymnych		

b. Proszę, powiedz nam, co sądzisz o następujących zdaniach:

1. Wiem, gdzie szukać pomocy, gdybym nie czuł/czuła się bezpiecznie.

Nie zgadzam się Zgadzam się

Jeśli się z tym zgadzasz, kogo masz na myśli? (możesz zaznaczyć więcej niż jedną odpowiedź)

Konkretnych członków rodziny, którym ufasz

Wszystkich dorosłych

Wszystkich kolegów z klasy

Moją nauczycielkę / mojego nauczyciela i innych pracowników szkoły

Przedstawiciele konkretnej instytucji publicznej

Przedstawiciele konkretnej organizacji, która wspiera dzieci w sytuacji zagrożenia

2. Podczas udziału w tym projekcie nauczyłem się wielu nowych rzeczy.

Nie zgadzam się Zgadzam się

Jeśli się zgadzasz, powiedz nam, jakich nowych rzeczy się nauczyłeś.

1	Prawo do własnego ciała: prawo do mówienia „nie” – do niezgadzania się na niechciany dotyk	☐
2	Dobry dotyk i zły dotyk: ocena zależy od tego, jakie uczucia w nas wywołuje	☐
3	Intymne części ciała to genitalia i piersi lub okolice zasłonięte przez kostium kąpielowy	☐

4	Żadnych sekretów: różnica między niespodzianką (pozytywną informacją) a sekretem/tajemnicą – dzieci mają prawo zdradzić niektóre sekrety, nawet jeśli obiecały komuś, że nikomu nie powiedzą	☐
5	Dzieci powinny powiedzieć komuś o wykorzystywaniu, a jeśli pierwszy dorosły im nie uwierzy, powinny mówić o tym innym zaufanym dorosłym tak długo, aż ktoś im uwierzy – warto z wyprzedzeniem przygotować listę osób, do których dziecko może zwrócić w sytuacji krzywdzenia	☐
6	Kim jest nieznajomy: „Nieznajomy to osoba, której nie znasz, nawet jeśli mówi, że zna twoich rodziców. Nieznajomi często wyglądają i zachowują się bardzo miło. Nawet takim osobom nie można ufać”.	☐
7	Osoby znajome: to między innymi krewni i członkowie rodziny, którzy mogą dotykać dzieci w niewłaściwy sposób.	☐
8	Podstępny: przykłady sposobów, jakich mogą użyć dorośli, aby namówić dziecko, by poszło z nimi – np. poczęstowanie cukierkiem, prośba o pomoc w znalezieniu zagubionego szczeniaczka czy informacja, że dorosły ma odprowadzić dziecko do jego rodziców	☐
9	„Jeśli zostałeś wykorzystany seksualnie, to nie twoja wina” – dziecko nie powinno się obwiniać. To dorośli są odpowiedzialni za niewłaściwe zachowanie wobec dziecka	☐
10	Zarówno chłopcy, jak i dziewczynki muszą się mieć na baczności	☐

3. Jak się czujesz teraz, kiedy się tego dowiedziałeś/dowiedziałaś?

Przestraszony/przestraszona Bez zmian Silny/silna

4. Czy chciałbyś/chciałabyś się z nami podzielić innymi uwagami na temat projektu, w którym brałeś/brałaś udział?

Tekst publikacji jest dostępny na licencji Creative Commons: **Uznanie autorstwa - Użycie niekomercyjne - Bez utworów zależnych 4.0 Międzynarodowe**. Tekst licencji dostępny jest na stronie: <https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>

Autorzy: Organizacje partnerskie projektu "BREAKING THE SILENCE TOGETHER. Academic success for all by tackling child sexual abuse in primary schools of Europe", realizowanego w latach 2016 – 2018 w ramach programu Erasmus+

Numer projektu: 2016-1-ES01-KA201-025370

Projekt został zrealizowany przy wsparciu finansowym Komisji Europejskiej. Opracowane materiały odzwierciedlają jedynie stanowisko jego autorów. Komisja Europejska nie ponosi odpowiedzialności za ich zawartość merytoryczną.